

*Anna Kostecka-Sadowa**

 <https://orcid.org/0000-0002-2287-904X>

ZMIANY JĘZYKOWE NA POLSKIEJ WSI NA PRZYKŁADZIE POLA TEMATYCZNEGO „PRZYGOTOWANIE GLEBY, UPRAWA ZIEMNIAKÓW” W REJONIE MOŚCISKIM OBWODU LWOWSKIEGO

LINGUISTIC CHANGES IN THE POLISH VILLAGE USING THE EXAMPLE
OF SOIL PREPARATION, POTATO CULTIVATION
IN THE REGION OF MOŚCISKA (LVIV)

Słowa kluczowe: pole tematyczne, polszczyzna południowokresowa, przekrój pokoleniowy, zmiany językowe

Keywords: thematic vocabulary, Polish dialect in borderland, generational cross-section, language change

Streszczenie

W artykule zostało omówione słownictwo dotyczące prac związanych z uprawą ziemniaków dawniej i dziś oraz terminologii związanej z przygotowaniem gleby, sadzeniem, uprawą i kopaniem ziemniaków, występujące w gwarach polskich rejonu mościskiego obwodu lwowskiego na Ukrainie. Zgromadzone wypowiedzi informatorów reprezentujących trzy pokolenia pozwoliły pokazać, jakie zmiany – wraz ze zmianą realiów wiejskich – dokonały się w języku użytkowników języka wsi. Pozyskany w terenie materiał został zweryfikowany w gwarowych źródłach leksykograficznych i podczas kolejnych badań terenowych.

Abstract

In the article deals with vocabulary potato cultivation, past and present, and the terminology of soil preparation, planting, cultivation and excavation of potatoes in Polish dialects in the region of Mościska. The collected contributions of informants from three generations will show what the changes

* Polska Akademia Nauk w Krakowie, Instytut Języka Polskiego, al. Mickiewicza 31, 31–120 Kraków, e-mail: annasadowa@op.pl

in it taking place in this vocabulary as a result of civilizational processes are analyzed. The material obtained in the field was verified in lexicographical sources and in further field studies.

1. WPROWADZENIE

W drugiej połowie XX wieku proces asymilacji kulturowo-językowej między miastem i wsią uległ gwałtownemu przyspieszeniu. Od czasów powojennych z powodu różnorodnych czynników rozpoczął się stopniowy proces zacierania granic językowych i kulturowych społeczności miejskich i wiejskich. Migracje ludności ze wsi do miast, postęp cywilizacyjny, dostęp do mediów oraz zmiany gospodarcze spowodowały, że to, co dawniej było wyróżnikiem wsi – rolnictwo, określony typ religijności, obyczajowość i wierzenia ludowe, ludowy system wartości moralnych – stopniowo zaczęło zanikać.

Współcześnie wieś wygląda zupełnie inaczej niż jeszcze pięćdziesiąt lat temu. Wraz ze zmianami gospodarczymi, cywilizacyjnymi, społeczno-kulturowymi zmienił się też język używany na wsi. Gwara przestała być jedynym kodem językowym mieszkańców wsi. Ponadto zmiany sposobu gospodarowania doprowadziły do wychodzenia z użycia gwarowego słownictwa nazywającego przedmioty codziennego użytku, nazw narzędzi używanych przy uprawie roli. Mechanizacja, upowszechnienie się nowego sprzętu rolniczego przyczyniły się do pojawienia się nowych nazw ogólnopolskich, już niegwarowych [Pelcowa, 2012; 2015a; 2015b; 2016; 2017; Karaś, 2020; Kaś, Kurek, 2001 i inni]. Zmiany językowe powodują, że językoznawcy mówią dziś o *języku wsi* [Kaś, Kurek, 2001] czy *języku mieszkańców wsi* [Sierociuk, 2003], a nie o gwarach¹.

Gwary ulegają dezintegracji, dlatego w badaniach języka wsi zaczęto uwzględniać czynniki socjolingwistyczne, a także zwracać się ku etnolingwistyce, która w polskich warunkach ma charakter kognitywny. Wielu badaczy języka koncentruje się na badaniach synchroniczno-socjologicznych. Jerzy Sierociuk [2005; 2007; 2016a; 2016b] proponuje badania kierunków zmian dokonujących się na wszystkich poziomach języka używanego na wsi. Stąd powstały słowniki regionalne, w których stosuje się nowe metody leksykograficzne – śląski [Wyderka, 2000–2017], orawski [Kaś, 2003], podhalański [Kaś, 2015–2019], lubelski [Pelcowa, 2012–2022] czy seria Wielkopolskich Słowników Regionalnych [Kobus, Gniazdowski, 2018; Kobus, Stępień, 2018; Osowski, 2018a; 2018b; 2020; Sierociuk, 2019; Kobus, Migdałek, 2021].

Jak pisze Jerzy Sierociuk, przed dialektologią stoją nowe zadania, wymuszone m.in. zmianą warunków życia i gospodarowania na wsi [Sierociuk, 2005]. Dlatego też „[e]ksploracje terenowe są koniecznymi działaniami na rzecz ochrony

¹ O przemianach językowych na polskiej wsi napisano wiele artykułów [por. choćby Kurek, 1995; 2003; Ożóg, 2001; Sierociuk, 2005; Perkowska, 2007; Kobus, 2015].

i dokumentacji języka mieszkańców wsi w czasie głębokich przemian, jakim obecnie on ulega” [Kobus, 2021, s. 126].

Celem tego artykułu jest omówienie słownictwa dotyczącego prac związanych z uprawą ziemniaków dawniej i dziś, terminologii związanej z przygotowaniem gleby, ich sadzeniem, uprawą i kopaniem. Zgromadzone wypowiedzi informatorów reprezentujących trzy pokolenia pozwolą pokazać, jakie zmiany – wraz ze zmianą realiów wiejskich – dokonały się w języku mieszkańców wsi. Bogatych materiałów z lat sześćdziesiątych XX wieku, pochodzących z bezpośrednich badań terenowych, dostarcza praca *Polska gwarowa terminologia rolnicza. Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków* Anny i Jana Basarów [1992]. O wykopywaniu ziemniaków oraz nazwach pomieszczeń do ich przechowywania napisała artykuł Irmina Judycka [1962]. Należy zaznaczyć, że przyjęte wówczas założenia metodologiczne nie uwzględniały konieczności śledzenia wewnętrznego zróżnicowania języka mieszkańców badanej miejscowości. Opis współczesnego funkcjonowania leksyki mikropola tematycznego „ziemniak” w języku mieszkańców wsi wielkopolskich przedstawiła Justyna Kobus [Perkowska, 2007]². Zaprezentowane w dalszej części artykułu materiały źródłowe pochodzą z badań terenowych, które rozpoczęto pod koniec XX wieku [Kostecka-Sadowa, 2011].

O teorii pola semantycznego oraz o podziałach słownictwa na pola tematyczne pisali Władysław Miodunka [1980; 1989], Zofia Cygal-Krupa [1990] i Andrzej Markowski [1990]. Podział wyrazów na grupy semantyczne pozwala przede wszystkim na usystematyzowanie pewnego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej. Pogrupowanie słownictwa daje możliwość przeprowadzania różnych badań w poszczególnych polach tematycznych oraz analizy powiązań między wyrazami. Omawiając zgromadzone przykłady, przyjmuję podział na pola tematyczne, inspirowane schematami klasyfikacyjnymi Anny i Jana Basarów [1992], Justyny Perkowskiej [2007] i Barbary Batko-Tokarz [2019].

Materiał poddany analizie pozyskałam w latach 1998–2004 oraz 2016–2018 w kilku wsiach powiatu mościskiego. Pomocą służył mi zestaw pytań opracowany przez Annę i Jana Basarów [1992, s. 5–6]. Na tej podstawie przeprowadziłam rozmowy z informatorami reprezentującymi trzy pokolenia: 27 osób stanowili informatorzy z I pokolenia³, czyli urodzeni w latach 1946–1970; 35 osób to reprezentanci II pokolenia – urodzeni w latach 1971–1996; 48 osób to III pokolenie – urodzeni po 1997 roku. Ostatnia grupa respondentów nie studiowała w Polsce ani nie wyjeżdżała na długo poza granice Ukrainy. Materiał przedstawiający nazewnictwo związane z uprawą ziemniaków na omawianym terenie wykazuje znaczne

² Ze starszych opracowań należy wymienić choćby Erazma Majewskiego [1893], Edwarda Tomczaka [1979] czy Lucynę Tomczak [2001].

³ Podział pokoleniowy przyjmuję zgodnie z koncepcją Jerzego Sierociuka [2003, s. 131–6].

zróznicowanie leksykalne, co warunkowane jest czynnikiem pokoleniowym, a także geograficznym.

Większość respondentów to Polacy, którzy na co dzień w domu rodzinnym posługują się językiem polskim – polszczyzną południowokresową – regionalnym wariantem polszczyzny ogólnej w odmianie potocznej, z większą lub mniejszą liczbą cech kresowych (mowa mieszkańców wsi i przysiółków szlacheckich) [Rieger, 2002, s. 22–24]. Wśród II i III pokolenia informatorów znajdują się też osoby pochodzące z rodzin mieszanych, u których w domu rodzinnym rozmawia się na ogół w języku ukraińskim. Z materiału pozyskanego od większej liczby informatorów zróznicowanych pokoleniowo otrzymałam informacje upoważniające do wskazania typowości zjawisk również w wymiarze lokalnym. Dodatkowo na podstawie zapisanego tekstu można zaobserwować, czy język ukraiński ma wpływ na badany język i w jakim stopniu te zapożyczenia się ujawniają. Z tego względu przy opisie omawianych wyrazów w nawiasach podaję źródła leksykograficzne poszczególnych leksemów obcych.

Mościska to miasto powiatowe w województwie lwowskim. Ponad 40% jego ludności stanowią Polacy, większość z nich pochodzi z okolicznych wsi – Strzelczysk, Krysowic, Lipnik, Czyszek. W Strzelczyskach Polacy stanowią 99% mieszkańców, w pozostałych wsiach – 25–40% ogółu ludności [*Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012, 2013*, s. 250]. Wszyscy mieszkańcy wsi, a także duża część Polaków z Mościsk zajmują się rolnictwem na własny użytek – jest to główne źródło utrzymania rodziny. Wcześniej mieszkańcy wsi byli zatrudnieni w kołchozach, natomiast dzisiaj gospodarka rolna sprowadza się głównie do prywatnej uprawy zboża, ziemniaków, buraków itd. Wraz z upływem czasu oraz zmianą realiów zanikła uprawa np. lnu czy konopi (o czym pamiętają jeszcze osoby urodzone w latach dwudziestych i trzydziestych ubiegłego wieku), a wraz z nią także nazwy związane z uprawą tych roślin.

Pozyskany w terenie materiał został zweryfikowany w gwarowych źródłach leksykograficznych i podczas kolejnych badań terenowych. Jako podstawa porównawcza leksyki polskiej posłużył mi *Słownik gwar polskich* [SGP] i jego kartoteka. Ze względu na bogatą bazę źródłową wzięłam pod uwagę również opracowanie A. i J. Basarów. Zebrany materiał porównałam z *Atlasem językowym polskiego Podkarpacia* [AJPP] oraz starszymi i nowszymi słownikami języka ukraińskiego [Hrin.; SUM]. Ze względu na to, że terminologia i sam proces związany z uprawą roli są mocno osadzone w ubiegłym wieku, zgromadzone słownictwo skonfrontowałam ze *Słownikiem języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [SJPD].

Przejdźmy zatem do przeglądu materiału współcześnie pozyskanego w terenie⁴.

2. SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWANIEM GLEBY

1. ‘Co trzeba zrobić, żeby mieć pole orne w tym miejscu, gdzie był las?’: *wykarczować, karczować, kórczować, wykarczowywanie, karczowanie*:
 - 1.1. ‘miejsce po wykarczowaniu’: *karczowisko*.
Jak my si tu zaczyli budować, byli to lata sidymdzisonte, tó był tu sad, sad Mizurina nazywali, nó i my musieli karczować, wykarczowywać te drzewa i pod budowe chałupy i pód poli, żeby sobi coś tu sadzić. A tam dali, tó byli same karczowiska (JG46)⁵; Wykarczowywać, kórczować drzewa, pniaki (WK68). Czasym kórczuje jaki krzaki, stare drzewa. Na tym miejscu, dzie stała babci chałupa, tó tak wszystko pózarastał drzywami, ży trzeba by byłó wszystkó karczować na nowó, wykarczowywać te drzewa (JK88). Jisinio wykarczujemy te drzewa (JZ58).
2. ‘Płytkie oranie po żniwach’: *podkładać, podkład, podkładka, podkładanka, podkładaczka, podorywka*:
Dawnij tó mój tató był furmanym i on przyjeżdżoł kónim i po tym polu, dzie pszynica, owis rós, tó pótłatke robjól, taki potkład, żeby zruszyć te ziemie. Potym już mój brat sobi konia kupiól i nam wszystkim braciom i siostrom chodziól orać. Teraz ma trachtór i tym trachorym raz dwa i róboty zróbiona (JG46). My mówimy podórywka, bó pódorać trzeba to poli zaskorupiałe z pszynicy (JZ58). Już mi furman zrobjól pódkładanke, pópódkładól mi te ziemie. Furman z Rzadkowic mówi pódkładaczka (WK68).
3. ‘Co trzeba zrobić z polem po podoraniu?’: *bronować, skródzić, skrudlić*:
Poli si brónuji, żeby wyrównać i spulchnić przyd wyóranim. My na tó tyż mówimy skródzić, skrudlić, to je to samó. Jisinio mój sonsiat mi zawsze skrudli poli (KG64).
4. ‘Orka pod zasiew’: *glymboka orka, orka na glymbokó, orka pód siani*:
Orka pód siani, óna jest taka glymboka, glymbokó ziemie brony biero. Glymboka orka to je zawsze pód ózimine, jisinio róbimy glymboke orke, orke pód siani, to to samó. Orka na glymbokó si bierzy, zawsze późno jisinio, w paździrniku (TZ99).
5. ‘Orka do środka’: *orać w/na skład, sklady, zagnać na skład*:
Jak moji poli czasym je nirówne, bó to różni si sadzi, raz bulbe, raz pszynice czy buraki, żeby zminić poli, tó żeby wyrównać, tó si ora na skład, na sklady,

⁴ Po pytaniu eksploratora zapisane są formy – odpowiedzi informatorów, następnie przytoczone krótsze lub dłuższe wypowiedzi zawierające te formy.

⁵ Skrótly oznaczają inicjały respondentów oraz ostatnie dwie cyfry roku urodzenia.

tó tyn furman kiruji konia jak skryncea cały czas w prawó (MG54). Musisz do mni, Stachu, przyjechać z konim i zagnać na skład, by to poli trocha wyrównać (KG64).

6. ‘Orka od środka’: *na rozgon, rozgonka, rozkidać, rozrucić, rozgonić: Tak żeby rozkidać, rozrucić ziemie ora si poli na rozgon, na różgonke, tak żeby rozgonić te ziemie równomierni. Zaczyna si órani z dwóch końców pola i si zmierza dó sirodka, cały czas skryncea ón przy tym na lewó. Ale teraj u nichto tegó ni robi, so trachtory, kóni małó dzie ju widać na polu (MS52).*
7. ‘Poprzeczna bruzda odprowadzająca wodę z pola niedrenowanego’: *bruzda, rowek, poprzyk, póprzyczka: Jak woda stoi na polu, tó si robi take bruzde, rowek na niskó pólózonych miejscach, żeby ta woda ódchódziła (JK88). Jak je mokró, tó si robi take póprzyczke, poprzyk, żeby woda ódchódziła (KK98).*
8. ‘Niezorany przez nieuważę oracza kawałek pola’: *omijak, mijak, broda, żyd: Tyn furman tak wyoról niuważni, nichlujni to poli, samych żydów pózostawioł. Broda tyż na tó mówili. Pług mu chyba wyskakiwoł co chwila, tó same żydy widać (JG46). My na tó mówili mijak, ómijak, bó óminół tyn kawałek, taki ni-staranny chłop orół (KG64).*

Mieszkańcy badanych terenów na pytanie „Co trzeba zrobić, żeby mieć pole orne w tym miejscu, gdzie był las?” podawali następujące czasowniki: *wykarczować, karczować, korczować*, sama czynność to *wykarczowywanie, karczowanie*, natomiast miejsce po wykarczowaniu: *karczowisko*. W gwarach polskich czasownik *karczować (korczować)*⁶ z postacią dokonaną z przedrostkiem *wy-* występuje w Małopolsce, wschodniej części Śląska, na Mazowszu południowym i na Lubelszczyźnie [Basara, Basara, 1992, s. 7]. SJPD poświęca wszystkie te omawiane wyrazy.

Na określenie płytkiego orania po żniwach starsi mieszkańcy badanych terenów wymieniali takie nazwy, jak: *podkład⁷, podkładka, podkładanka, podkładaczka, podorywka*. Na orkę do środka mówiono *orać w/na skład, składy, zagnać na skład*, a wśród nazw orki od środka odnotowałam leksemy *na rozgon, rozgonka, rozkidać, rozrucić*, występujące tylko w mowie mieszkańców starszego i średniego pokolenia. Młodszy użytkownicy polszczyzny już tych wyrazów nie znają.

Podobnie jest z odpowiedziami na pytanie o poprzeczną bruzdę odprowadzającą wodę z pola niedrenowanego – sposób odwadniania gruntu, dziś rzadko stosowany. Tylko starsi mieszkańcy podawali nazwy *bruzda, rowek, poprzyk*⁸.

⁶ Ukr. *корч, корчувати* [SUM].

⁷ SJPD notuje tylko leksemy *podkład* i *podorywka*.

⁸ SJPD: przestarz. ‘poprzecznie’.

Do nazwania niezaoranego przez nieuważę oracza kawałka pola służyły wyrazy pochodne od czasowników *mijać i omijać*: *mijak, omijak*. Kilkrotnie podawano nazwy *broda* oraz *żyd*. Młodsze pokolenie respondentów zna te przykłady, ale nie występują one już w ich czynnym słownictwie. Wyrazy *omijak* i *mijak* znane są głównie w południowo-wschodniej części Polski, na Podlasiu, Lubelszczyźnie [Basara, Basara, 1992, s. 32], z kolei leksem *żyd* notowano w południowej części Lubelszczyzny [Basara, Basara, 1992, s. 34].

Pole nadal się *bronuje, skrudli* lub *skródzi* – przytoczone wyrazy funkcjonują obocznie. Ogólnopolski czasownik *bronować* znany jest też w języku ukraińskim (ukr. *боронувати* [Hrin., I, s. 88; SUM]). Wszyscy badani respondenci powszechnie używali wyrazu *skródzić* (ukr. *скоподуму* [Hrin., IV, s. 140; SUM]). Czasowniki *skródzić* i *skrudlić* występują również w południowej Małopolsce i na graniczącej z nią części Śląska [Basara, Basara, 1992, s. 15–16; AJPP m. 104]. SJPD notuje *skrudlić* jako regionalny. Kartoteka SGP poświadcza wyraz *skródzić* we Włodawie oraz w Klukach pod Mińskiem Mazowieckim.

Na określenie orki pod zasiew zanotowałam następujące wyrażenia: *głymboka orka, orka na głymbokó, orka pod siani*, znane wszystkim mieszkańcom badanych terenów.

3. NAZWY NARZĘDZI, MASZYN, ŚRODKÓW TRANSPORTU

1. ‘Maszyna do sadzenia ziemniaków’: *sadzarka, sadzaczka*:
Teraz tó ni ma mycyji sadzić bulby, wyjedzi trachtór i sam raz dwa wszystko zrobi. Trachtórysta pódczepi sadzarke i óna sama sadzi bulbe dzie trzeba. Sadzarka abó sadzaczka, jak si komu powi (TZ99).
2. ‘Człowiek sadzący ziemniaki’: *sadzacz, sadzaczka, sadzarka*:
Dawni tó trzeba byłó zwolać trocha tych sadzaczy, bó jak si sadziłó za konim, tó trzeba byłó tych ludzi tak wzdłuż rzynda póstawić – jak kón z óraczym przeszli, tó trzeba byłó pryntkó w tyn ódcinek ziemi nasadzić bulbe i pryntku przejść na druge strone, gdzie kón szed z óraczym, aby i tam zaraz wsadzić (JG46). *Kilka sadzaczek zwolałam na jutró, przyjdo mi pomóc pósadzić bulby* (MG68). *Jedna sadzarka już jest, pójde jeszcze spytam Lusie, może mi pómoży, mozy bedzi sadzarko u mni* (TK78).
3. ‘Urządzenie do robienia rzędów, w których rosną ziemniaki’: *markier, płużek, radło // rało, mótyka*:
Rzyndy si markierym robi, abó płużkim, chto co ma (MC97). *Najsampirw robi si rzyndy markierym, radłym, [...] abó mótyko, w zaliżności ód tegó, chto jaki pósiada narzyńdzia* (KG64). *Rałym sobi pomagam robić rzyndy, tak je najprościj, mamy swoji rało w szopi* (LG49).

4. ‘Ręczne narzędzie do wykopywania ziemniaków’: *mótyka: mótyka dó kópania, mótyka dó grasowania, sapa, sapka*:
My mamy dwie mótyki – jedna to je dó grasowania i óna je taka cała, sucilna [‘jednolita’] – taka jedna płytka dó grasowania. Druga mótyka je dó kópania i óna ma dwa zymby. I to je dobre, bo jak si kopi bulbe, tó tak si ni kaleczy, ni przycina bulby. Bulba skaliczona, przycienta pryntku gniji, jij si na zime ni chowa (MC97). My mówimy sapa, sapka, tó tak pó ukrajińsku trocha, ale mama tak mówiła i nam to zóstało (MK78).
5. ‘Pojemnik na ziemniaki’: *kosz, koszyk, wiadró*:
Dó kópania bulby każdy bierzy kto co ma, czy to wiadra czy kószyki – najplepi mieć kószyki, bó jak si rzuca z daleka, żeby jej ni zranić, ni uderzyć, ni przyciupać. Mamy tu jidnegó sónsiada, co wyplata kószyki i zawsze można u niego kupić. Bulbe zbiera się koszykami lub wiadrami (JZ58). Rzucej tu dó megó kosza, cały kosz bulby ściupanyj mótyko (TK78).
6. ‘Wóz do przewożenia ziemniaków’: *fura, furmanka, przyczepa, przyczepka, taczka, taczanka*:
Przyjeżdżał furman furą, wyorywał bulbe, a potym pó wykópaniu zsypywano ód razu dó fury // furmanki albó dó worków i rzucalo si na fure te worki i wiezło dó domu (JG46). Teraz prawi każdy ma maszyne, tó pódjeżdza z przyczepą // przyczepko i sam se do domu zwozi swój dóbytek (JZ58). Jeśli chtoś ma poli blisko swoji chałupy, tó moży i taczkami zwieźć bulbe. My mieli take samórobne taczankę i se powoli pó dwa wóreczki woziól do domu te bulbe wykópane (KG64).
7. ‘Maszyna do kopania ziemniaków’:
- 7.1. Nazwy ‘kopaczek’: *kopaczka, koparka*:
Przyjichała kópaczka i sama wszystko raz dwa wykópała. Już chtórys rok z kóleji kóparkó kópime bulby (TG72).
- 7.2. Nazwy ‘kombajnu’: *kombajna*:
Tera so kómbajny. Kómbajna sama wszystko robi za nas (TP52).
- 7.3. Człowiek, który kopie: *kopacz, kopaczka*:
Zawólałam kilka kopaczek dó kopania bulby, zawsze to pryndzy idzi. Potym robje góscine w polu i wtedy jest tak wysoló (KG64). Mój kopacz przyszed zy swoim kószykim. Szyry kopaczy nam wystarczy na te kilka arów (TK78).

Materiał zgromadzony w tej grupie jest dość jednorodny. Zarówno na maszynę, jak i na człowieka sadzącego ziemniaki, zanotowałam dwie nazwy: *sadzacz // sadzaczka* i *sadzarka* (ukr. *саджалка* ‘maszyna’ [SUM]; *sadzarka* ‘maszyna do mechanicznego sadzenia sadzonek lub bulw w jednakowych odstępach i na odpowiedniej głębokości’ [SJPD]). Nazwy maszyny do kopania ziemniaków: *kopaczka, koparka* oraz człowieka kopiącego ziemniaki: *kopacz* (ukr. *кочач* [SUM]) // *kopaczka* są

powszechnie znane wszystkim mieszkańcom badanego obszaru, notuje je również SJPD. Jednak obecnie najczęściej używa się kombajnu do wykopywania ziemniaków, w związku z czym nazwy związane z wykonywaniem prac ręcznych przy uprawie ziemniaków powoli zanikają.

Mało urozmaicone jest również słownictwo nazywające pojemnik na ziemniaki – wszędzie używa się ogólnopolskich nazw *kosz*, *koszyk* oraz *wiadro*.

Na całym omawianym terenie wymieniana jest ogólnopolska nazwa na ręczne narzędzie do wykopywania ziemniaków – *mótyka*. U Polaków pochodzących z rodzin mieszanych słyszałam nazwę *sapa*, *sapka* (ukr. *cana*, *canka* [Hrin., IV, s. 102; SUM]) i czasownik *sapać* (inaczej: *gracować*), pracować tym narzędziem – *sapać* (ukr. *canamu* [Hrin., IV, s. 102; SUM]). Rozróżnia się dwa rodzaje motyki – pod względem budowy i funkcji tego narzędzia: *mótyka dó grasowania* – spulchniania ziemi i pielenia roślin: *mótyka je cała z żylaza, jednolita* oraz *mótyka dó kópania* – rodzaj dwuzębnej motyki: *mótyka ma dwa palce, żeby jak najmniej przeciupać bulbe*. Nazwa *motyka* to wyraz znany gwarom w całej Polsce, występuje też w zachodnich gwarach ukraińskich (ukr. *мотика* [Hrin., II, s. 448; SUM]).

Z większym zróżnicowaniem nazw mamy do czynienia w przypadku urządzenia do robienia rzędów, w których rosną ziemniaki. Badani informatorzy wymieniali kilka nazw – *markier* [SJPD] (ukr. *маркер* [SUM]), *plużek* [SJPD] (ukr. *плушок* [SUM]), *radło* [SJPD] // *rało* (ukr. *пало* [Hrin., IV, s. 5; SUM]) oraz *mótyka* [SJPD sv. *motyka*], (ukr. *мотика* [Hrin., II, s. 448; SUM]), z tym że mają one różne zastosowanie: *motyką* ręcznie robiło się rzędy – dziś jedynie pracuje się tak na małym skrawku pola; *radło* // *rało* zastąpił *plużek* oraz *markier*. Niemal wszystkie nazwy wymienionych narzędzi spotyka się w języku ogólnopolskim.

Do transportowania ziemniaków służą powszechnie znane *fura*, *furmanka*, *przyczepa*, *przyczepka*, *taczka*, *taczanka*. Jeszcze do niedawna *fury* (ukr. *фіпа* [Hrin., IV, s. 377; SUM]) i *furmanki* były w powszechnym użyciu. Dziś niemal każdy ma samochód i najczęściej *przyczepą* // *przyczepką* przewozi się z pola ziemniaki. Jeśli ktoś mieszka niedaleko domu, to najprościej może zwozić płody rolne *taczką* (ukr. *тачку* [Hrin., IV, s. 250; SUM]) lub *taczanką* [SJPD ros.] (ukr. *тачанка* [SUM]).

4. PRACE WYKONYWANE PRZY UPRAWIE ZIEMNIAKÓW

1. ‘Wrzucać ziemniaki do ziemi’: *sadzić*, *wsadzić*, *nasadzić*, *pósadzić*, *wysadzić*, *zasadzić*:

Zera pó świętach Wielkanocnych pasowałoby wysadzić bulby. Idzime sadzić bulby, óni ju nasadzili swoji bulby. Jeszcze przyd świntami zasadziła swoji

poli. Wszystkie bulbe wysadzili, nic nam ni zostało w workach. Bulba ju p[osa]dzona, tera mame chwile [od]dechu, czykame a[ż] wylizi (JZ58).

2. ‘Oborywać wschodzące ziemniaki’: *grasować, p[łu]żkować, podgartywać, podgarniać, sapać:*

Jak ju[ż] wzejdzi bulba, t[ó] my ch[ó]dzime jo grasować. Czasym jak chto wyjedzi trachtorym w poli, t[ó] pr[ó]simy, by nam pop[łu]żkował, [że]by trocha zruszyć te ziemie twarde, by p[ó]wietrze trocha d[ó] [ś]rodka si d[ó]stał[ó]. Wtedy jak jeszcze trocha p[ó]drośni, t[ó] p[ó]dgartujimy bulbe, jak mamy ma[ł]o pola, zy cztery ary, t[ó] sami m[ó]tyk[ó] podgarniamy, p[ó]dgartujime (KG64). Zawsze z c[ó]rko chodze sapać bulby, razy to zawsze pryndzy bedzi. Razym p[ó]sapime i razym idzime d[ó]domu (LK62).

3. ‘Wydobywać ziemniaki z ziemi ręcznym narzędziem’: *kopać, wykopać, wykopywać:*

Bulby si kopi, wyk[ó]puji z ziemi m[ó]tyko. Na wi[ę]kszym polu m[ó]j brat konim wy[ó]rywał poli, a my zbirali bulby, tak jest [l]żyj i mniej bulb przyciupanych, ciupa[s]ów. Je[ś]li przyjeżd[ż]a k[ó]parka, t[ó] my potym jeszcze idzime po tym polu i wyzbirujimy, to co tam z[ó]stał[ó], czasym i wiaderk[ó] si uzbiera, alb[ó] i dwa (MC97).

4. ‘Okres wykopywania ziemniaków’: *wykopki, kopanie bulby:*

Dawnij jak miał[ó] si wiency pola, to w[ó]tał[ó] si kopaczy na k[ó]pani bulby. P[ó] k[ó]paniu bulby r[ó]bił[ó] si g[ó]ścine w polu. Był[ó] ty[ż] co[ś] m[ó]cnijszeg[ó], wink[ó] dla bab, w[ó]deczka dla chłop[ó]w, zreszta kto co wolał (JZ58). Na wykopki my ch[ó]dzili do s[ó]nsiad[ó]w, do tych dalszych, t[ó] nam nawet i p[ł]acili, b[ó] jak ni mieli znik[á]d pomocy, to musieli prosić cudzych ludzi, kopaczy d[ó] r[ó]boty (JG46). Tera [ż]ycie jest [ó] wiele [l]żejsze, ni masz pomocy, zapłacisz za tracht[ó]r, taka k[ó]parka ci wykopi i d[ó] domu zwiezi, tera t[ó] in[ó] trzeba mieć kase. Ali tera nie jest cikawi. Nie ma teg[ó] szwungu, ruchu, tyj wysolości co dawnij. Dawnij t[ó] si i p[ó]smiali, p[ó]g[ó]scili i p[ó]pili, a przede wszystkim pogadali z lud[ż]mi. Teraz ka[ż]dy sam sobie wszystko robi (KG64).

Nazwy czynności związanych z uprawą ziemniaków nie wykazują dużej różnorodności. W odpowiedzi na pytanie o sadzenie ziemniaków we wszystkich omawianych miejscowościach i od wszystkich informatorów uzyskałam czasownik *sadzić* z różnymi prefiksalnymi formantami słowotwórczymi: *nasadzić, zasadzić, posadzić, wsadzić, wysadzić: bulby si wysadza ab[ó] sadzi si bulby* (ukr. *вусаджываму* [Hrin., I, s. 184]).

Czynność wykopywania ziemniaków określają takie czasowniki, jak *kopać, wykopać, wykopywać*. Z kolei wyorane traktorem czy koniem ziemniaki chodzi się *zbierać, wyzbierać, wyzbierywać*. Okres wykopywania ziemniaków to *wykopki*, jednak najczęściej występuje tu nazwa dwuczłonowa: *kopanie bulb // bulb[ó]w*.

Do niedawna czynność oborywania wschodzących ziemniaków składała się z dwóch etapów. Po wejściu roślin najpierw się *grasowało*⁹ ziemniaki – plewiło z chwastów. W mieszanych rodzinach polsko-ukraińskich używa się czasownika *sapać*, od nazwy motyki – ukr. *sapa*. Następnie te ziemniaki się *podgartywało*¹⁰ albo *podgarniało*¹¹. Dziś najczęściej się *phużkuje* traktorem.

5. NAZWY CZĘŚCI ZIEMNIAKA ORAZ NAZWY ZWIĄZANE Z POLEM PRZEZNACZONYM POD JEGO UPRAWĘ

1. ‘Podziemna część krzaka ziemniaka’: *bulba, kartofla* (rzadko):
U nas tu tylko bulba si mówi, jedna bulba, duży bulb, cały worek bulb, bulbów nasadziła. Wiadro bulb // bulby nakopała, będę mieć na cały tydzień co gotować (JZ58). *Ja dzisiaj kartofli nasmażyła całe patelnie, na wiczerze, z kifiry zjime* (LG49).
2. ‘Nadziemna część krzaka ziemniaka’: *bulbina, bylina, badyłe*:
Bylina bulby ładna, bedzi ładny urodzaj, tak już spraktykowałam – jak bylina ładna, to i bulba bedzi wielka i ładna. Czegós te badyli usychajo, żuki chyba zgryżli te byline. Suche badyli potym spalimy. Badyli z tyj bulby ni przetnij. Każda góspodynia na podstawie byliny bulby wie jaki bedzi urodzaj: gruba bylina – bulba ładna, wielka; cienka bylina – bulba mała, drobna (KG64).
3. ‘Ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *bulba nasinna, średnia bulba, bulba z kulką, bulba skulczała*:
Jak wykópime bulbe, to siadame jo sortować: wielke na jidzyni, średnia bulba idzi na nasini, to nasinna bulba, małe bulbe gótuje świni i kaczków i kuróm, nó i ósobno ciupasy, bulba przyciupana, bó w piwnicy bedzi gniła i óna idzi w pierwsze kólejke czy to nam dó jidzynia, czy świni, kaczków (MC97). *Dó wiosny ta nasinna bulba w piwnicy trocha pódrośni, taka skulczała si robi, ali ja tych kulek ni óbrywam, a sadze take skulczale bulbe. Raz póóbrywałam i potym w zimi óna tak długó rosta, zanim wypuściła nowe kulki. Jak sadze bulbe z kulko, to uważam by jo w spód ni zapchać, bó wtedy zamiast kulka dó góry, to w spód pójdzi* (JZ58). *Ali jak trachtór sadzi, to to nichtó już ni patrzy w jake strone ta bulba óbrócona. A jak dó spodu, to dłużyj potym wschodzi* (TG72).
4. ‘Rząd, w którym rosną ziemniaki’: *rzádek, skiba, radlina, radlonka*:

⁹ W SJPD leksem *grasować* występuje w innych znaczeniach. Na omawianym terenie używa się wielu derywatów od tego czasownika, np. *zagrassować, zgrassować, przygrassować, pógrassować, dógrassować, wygrassować*.

¹⁰ SJPD: przestarz. *podgartywać*.

¹¹ SJPD: *podgarnąć – podgarniać* ‘garnąć, podsunąć pod co, zbliżyć do czego, zachylić, podgąć do góry’.

Przejde te skibe z bulbami i powyrywam trocha trawe, taki pyrżysku si rżucił, a z ty strony tu i sósynka rośni (JG46). W tyj radlini nasadziła tyż pi-chotke. W radlini nasadze trochu kabaczków i harbuzów (MC97). Idż tym rżyndym i przygrasuj pomiędzy bulbami, tyłkó uważej żeby ni przyciupać bulbinki w rżondku. Sadzić można na dwa sposoby: pierwszy – za plugim – do tego trzeba zwołać więszą grupę osób, aby równocześnie zasadzić rżąd: i jak kón zaczni wyórywać skiby, tó každy sadzi krótki ódcinek z jednyj stro-ny pola i pryndkó przychodzi na druge strone pola, gdzie je wyórywana na- stympna skiba (KG64).

5. ‘Wgłębienie między rzędami rosnących ziemniaków’: *bruzda, rowek*:
[...]*jak si pódgarni bulbe, tera już tyłkó trachtór to główni robi, tó si robią taki bruzdy albó rowki, po tych bruzdach potym chódzime i zbirame żuki (JZ58).*
6. ‘Odstęp pomiędzy rzędami’: *ławka, przejści*:
Grasuji si ławke. Włazła w bulby i same ławke grasowała, trawe pówydzira-ła. Idż ławko, żebyś mi pó bulbi ni stawiała (MC97). Przejści między bulbami tyż trzeba wygrasować (JZ58).
7. ‘Pole po ziemniakach’: *bulbisko*:
Na tym bulbiskó palimy ógnisku i piczyme bulby. Na drugi rok, tu na tym bul- bisku zasadzimy buraki, tó tak żeby zmienić poli (KG64).

Nazwą ogólną *Solanum tuberosum* jest powszechnie występujące określenie *bul- ba*¹² (ukr. *бульба* [Hrin., I, s. 109; SUM]), o wiele rzadziej poświadczany jest rze- czownik *kartofla* (ukr. *картопля* [Hrin., I, s. 223; SUM]). SJPD notuje *kartofla* jako wyraz dawny, dziś gwarowy, powszechną formą w polszczyźnie ogólnej jest *kartofel*. Wyraz *bulba* w języku badanych informatorów jest rzeczownikiem zbiorowym, choć zdarza się również, że używa się go w liczbie mnogiej: *bulby*. O wiele bogatsze jest nazewnictwo ziemniaków przeznaczonych do sadzenia – są to głów- nie nazwy dwuczłonowe: *bulba nasinna*, *średnia bulba*, *bulba z kulką*, *bulba skul- czała*. Leksemy te są znane wszystkim badanym respondentom.

Na nadziemną część krzaka ziemniaka mówi się: *bulbina*, *bylina*, *badyle*. W oko- licach Tarnowa *bylina* oznacza suche łodygi ziemniaka [SGP III, s. 283], w Rop- czycach – nać ziemniaczaną [SGP III, s. 283]. W *Słowniku języka ukraińskiego* Bo- rrysa Hrinchenki *булина* to ‘trawa, źdźbło, łodyga, trzon trawy’ [Hrin., I, s. 55].

Małą różnorodnością leksykalną odznacza się nazewnictwo wgłębienia między rzędami rosnących ziemniaków – jest to *bruzda* lub *rowek*. Natomiast odstęp pomiędzy rzędami to *ławka* lub *przejście*.

¹² SGP podaje wyraz *bulwy* w znaczeniu ‘ziemniaki’ oraz jego derywaty z województwa lwow- skiego, jednakże taka forma nie występuje na terenie badanym przeze mnie [SGP III, s. 91–96], na- zwa ta też jest znana w Wielkopolsce zachodniej, np. w Dąbrowce Wielkopolskiej.

O wiele bogatszy jest zasób nazw dotyczący rzędu, w którym rosną ziemniaki. Mamy tu takie określenia, jak *rządek*, *skiba*, *radlina*, *radlonka*¹³. Respondenci II pokolenia najczęściej używali wyrazu *skiba* zamiast *rząd*. W najmłodszym pokoleniu wyraz ten jest używany bardzo rzadko. Ogólnopolski wyraz *skiba* jest również powszechnie znany językowi ukraińskiemu (ukr. *скуба* [Hrin., IV, s. 133; SUM]).

Pole po ziemniakach to *bulbisko*, o wiele rzadziej *kartoflisko*. Na polu po *bulbach* – *na bulbisku* (ukr. *бульбисько* [Hrin., I, s. 110]) często pali się ognisko i piecze *bulbę*. Latem nierzadko na polu, gdzie rosną *bulby*, wyrasta trawa zwana *bulbianką*¹⁴ (nazwa ogólnopolska – żółtlica drobnokwiatowa – *Galinsoga parviflora*). Trawa ta ma białe, drobne kwiatki, zrywana jest na pokarm dla królików.

6. PODSUMOWANIE

Słownictwo z zakresu pola tematycznego „przygotowanie gleby pod uprawę ziemniaków” jest bardzo zróżnicowane w języku mieszkańców kilku wsi powiatu mościskiego. Zaprezentowano niespełna sto wyrazów, z których wiele jest już nieużywanych przez młodszych respondentów. Zanikają nazwy takich prac polowych, jak orka do środka czy orka od środka, ponieważ nowoczesna mechanizacja zastępuje czynności, które dawniej wykonywano ręcznie lub z pomocą konia. Wyrazy określające sposób odwadniania gruntu, np. *bruzda*, *rowek*, *poprzyk* są również rzadko stosowane, m.in. w związku z powszechną melioracją pól i ze zmianami klimatycznymi.

Omawiane leksemy wykazują jednak silne zakorzenienie w słownictwie badanej ludności, pomimo że współlistnieją z innymi, zwłaszcza ogólnopolskimi nazwami poszczególnych desygnatów. Porównanie z SJPD pokazuje, że wiele jednostek leksykalnych notowanych w badanej polszczyźnie jest wspólnych z ogólnopolskimi nazwami, np. *bronować*, *bruzda*, *koparka*, *kopaczka*, *koszyk*, *markier*, *motyka*, *rowek*, *sadzarka*, *skiba*, *wiadro* i inne. Niektóre z omówionych wyrazów w SJPD są poświadczone z kwalifikatorami jako regionalne, dawne lub przestarzałe, np. reg. *skrudlić*, przestarz. *podgartywać*, *poprzek*, daw. *rozgon*, daw. dziś gw. *kartofla*, w innym znaczeniu występują leksemy: *grasować*, *ławka*.

Z zestawienia omówionego materiału z opracowaniami gwarowymi A. i J. Basarów oraz kartoteką *Słownika gwar polskich* wynika, że większość nazw używanych na badanym terenie jest również notowana w gwarach polskich, najczęściej na wschodnich obszarach Polski, np. *broda*, *bylina*, *mijak*, *omijak*, *głymboka*

¹³ SJPD: *radlonka* daw. a) ‘radlenie’; b) ‘rola radlona, pole przeorane’.

¹⁴ SGP notuje leksem *bulwianka* w znaczeniu ‘nać’ oraz ‘niejadalny owoc ziemniaka’ z Mazowsza wschodniego oraz z województwa łwowskiego [SGP III, s. 94].

orka, orka na głybokó, orka pód siani, orać w/na skład, sklady, podkładka, podkładanka, podkładaczka, na rozgon, rozgonka, rozkidać, rozrucić, radlina, radlonka, zagnać na skład, żyd.

Porównanie jednostek leksykalnych ze *Słownikiem języka ukraińskiego* [SUM] pokazuje, że wiele form poświadczonych jest także w języku ukraińskim, np. *bronować, bulba, sapa, sapać, skródzić*. Prawdopodobnie pod wpływem języka ukraińskiego w badanej polszczyźnie używane są formy *kombajna, kartofla*.

Przytoczone i omówione przykłady wskazują na unifikację polszczyzny mieszkańców badanych terenów z językiem ogólnopolskim, zwłaszcza w zakresie nazewnictwa związanego ze współczesnym sposobem gospodarowania.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

daw. – dawny
 gw. – gwarowy
 przestarz. – przestarzały
 reg. – regionalny
 sv. – *sub verbo/sub voce*
 ukr. – ukraiński

Słowniki

- AJPP – MAŁECKI Mieczysław, NITSCH Kazimierz, 1934, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Hrin. – ГРИНЧЕНКО Борис, 1907–1909, *Словарь української мови*, т. I–IV, Киевская Старина, Київ/HRINCZENKO Bogys, 1907–1909, *Słowar' ukrajins'koji mowy*, т. I–IV, Kijewska Starina, Kyjiw.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, 1977–2008, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, т. I. – red. M. Karaś, т. II–V – red. J. Reichan, т. VI–VII – red. J. Okoniowa, Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- SJPD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, т. I–XI, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa.
- SUM – БЛОДІД Іван Констянтинович, ред., 1970–1980, *Словник української мови*, в 11 т., Київ/ВІЛОДИД Iwan Konstantynowycz, red., 1970–1980, *Słownik ukrajins'koji mowy*, т. 1–11, Kyjiw, <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/T> (dostęp: 15.06.2020).

BIBLIOGRAFIA

- BASARA Anna, BASARA Jan, 1992, *Polska gwarowa terminologia rolnicza. Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków*, Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Kraków.
- BATKO-TOKARZ Barbara, 2019, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- CYGAL-KRUPA Zofia, 1990, *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego (na wybranych przykładach)*, „Rozprawy Habilitacyjne UJ”, nr 207, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- JUDYCKA Irmina, 1962, *Wykopywanie ziemniaków i pomieszczenia do ich przechowywania*, „Poradnik Językowy”, z. 5–6, s. 244–252.
- KARAŚ Halina, 2020, *Gwara Bugaja na Pogórze (gm. Biecz, pow. Gorlice)*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- KĄŚ Józef, 2003, *Słownik gwary orawskiej*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- KĄŚ Józef, 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. I–XII, Bukowiańskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”, Małopolskie Centrum Kultury „Sokół” w Nowym Sączu, Astraia, Bukowina Tatrzańska, Nowy Sącz, Kraków.
- KĄŚ Józef, KUREK Halina, 2001, *Funkcjonowanie współczesnej polszczyzny. Język wsi*, w: S. Gajda, red., *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 440–459.
- KOBUS Justyna, 2015, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- KOBUS Justyna, 2021, *Rolnicze słownictwo wieloznaczne w materiałach do „Słownika języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie”*, w: B. Osowski, J. Kobus, red., *Język w regionie, region w języku 4*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 113–128.
- KOBUS Justyna, GNIAZDOWSKI Tomasz, 2018, *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- KOBUS Justyna, MIGDAŁEK Anna, 2021, *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- KOBUS Justyna, STĘPIEŃ Magdalena, 2018, *Słownik języka mieszkańców okolic Czernejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- KOSTECKA-SADOWA Anna, 2011, *Słownictwo dotyczące uprawy ziemniaków w języku mieszkańców Mościsk i okolic*, „Język Polski”, z. 5, s. 364–371.

- KOWNACKI Edward, 1979, *Gwarowe nazwy ziemiaka w Wielkopolsce*, „Studia Polonistyczne VI”, s. 33–44.
- KUREK Halina, 1995, *Przemiany językowe wsi regionu krosnieńskiego*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- KUREK Halina, 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- KURZOWA Zofia, 1997, *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich*, w: I. Grek-Pabisowa, red., *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach Wschodnich*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 111–165.
- MAJEWSKI Erazm, 1893, *Nazwy ludowe kartofla i ich słoworód*, „Prace Filologiczne”, t. IV, s. 645–654.
- MARKOWSKI Andrzej, 1990, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. I–II, Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, Warszawa.
- MIODUNKA Władysław, 1980, *Teoria pól językowych: społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków.
- MIODUNKA Władysław, 1989, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- OSOWSKI Błażej, 2018a, *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- OSOWSKI Błażej, 2018b, *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- OSOWSKI Błażej, 2020, *W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- OŻÓG Kazimierz, 2001, *Polszczyzna przełomu XX i XXI w. Wybrane zagadnienia*, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Rzeszów.
- PELCOWA Halina, 2012, *Słownictwo kresowe jako element tożsamości pogranicza (na materiale gwar Lubelszczyzny)*, w: E. Dzięgiel, K. Czarnecka, D. Kowalska, red., *Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach. Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 5, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, s. 257–264.
- PELCOWA Halina, 2012–2022, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. I–XI, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- PELCOWA Halina, 2015a, *Nazwa i desygnat w zmieniającej się rzeczywistości wiejskiej*, w: U. Sokólska, red., *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 551–568.
- PELCOWA Halina, 2015b, *Dziedzictwo leksykalne pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w interpretacji mieszkańców wsi*, w: F. Czyżewski, M. Olejnik, A. Pihan-Kijasowa, red., *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych*.

- W 110 rocznicę urodzin Profesora Władysława Kuraszkiwicza (1905–1997)*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin–Włodawa, s. 91–98.
- PELCOWA Halina, 2016, *Tendencje globalizacyjne w języku i kulturze a koncepcja „małych ojczyzn”*, w: H. Kurek, M. Święcicka, M. Peplińska, red., *Bydgoskie studia nad pragmatyką językową*, t. 2: *Globalizacja a przemiany języków słowiańskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, s. 89–100.
- PELCOWA Halina, 2017, *Tradycja lokalna i regionalna a globalizacja*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 20–29.
- PERKOWSKA Justyna, 2007, *Zróżnicowanie leksyki dotyczącej uprawy ziemniaka w języku mieszkańców wsi wielkopolskich*, „LingVaria”, R. II, nr 1(3), s. 91–101.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, 2013, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa, <https://docplayer.pl/17500565-Ministerstwo-spraw-zagranicznych-raport-o-sytuacji-polonii-i-polakow-za-granica-2012.html> (dostęp: 15.06.2020).
- RIEGER Janusz, 2002, *Język polski na Ukrainie w XX wieku*, w: J. Rieger, I. Cechosz-Felczyk, E. Dziegiel, red., *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. Cz. I*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, s. 11–51.
- SIEROCIUK Jerzy, 2003, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, w: Z. Krążyńska, Z. Zagórski, red., *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. XI, seria „Prace Komisji Językoznawczej”, t. 39, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny, Poznań, s. 131–136.
- SIEROCIUK Jerzy, 2005, *Problemy współczesnej dialektologii*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. LXI, s. 67–76.
- SIEROCIUK Jerzy, 2007, *Język mieszkańców wsi czy gwara? Problem nie tylko teoretyczny*, „Prace Filologiczne”, t. LIII, s. 527–534.
- SIEROCIUK Jerzy, 2016a, *Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania*, „Gwary Dziś”, t. 8, s. 67–78.
- SIEROCIUK Jerzy, 2016b, *Słowniki regionalne jako wstępny etap opracowania słownika ogólnowielkopolskiego*, w: D.K. Rembiszewska, red., *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów, Warszawa–Łomża, s. 245–254.
- SIEROCIUK Jerzy, 2019, *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- TOMCZAK Lucyna, 2001, *Ludowe nazwy ziemniaków i ich odmian*, „Język a Kultura”, t. 16, s. 123–129.
- WYDERKA Bogusław, red., 2000–2017, *Słownik gwar śląskich*, t. I–XVI, Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu, Opole.

